

Diszharmonia, apokalipszis és hatalom

Élj összhangban a természettel, és annak irányító elvével, a logossal! – Tanították az antik sztoikus filozófusok hasonlóan a keleti bölcsülethez. De ha a logossal kell összhangban élnem, akkor az csak úgy lehetséges, ha ismerem azt. Tehát csak a magasan képzett ember képes a harmonikus életre. Ez azonban nincs így, mindenki képes összhangban élni a természettel, aki erkölcsi érzékére és/vagy józan eszére hallgat. Az erkölcsi érzék és a józan ész pedig mindnyájunkban megvan, egy-két szerencsétlen esettől eltekintve. Akkor mi a gond, miért nem érezzük ezt az összhangot mai világunkban? Miért esik oly sok szó természetrombolásról? Miért tartjuk oly fontosnak a természetvédelmet? Miért vonz többeket a szélsőséges természetkultusz, ami időnként embergyűlöletben csúcsosodik ki? A világvilágjártvány jelezte, hogy nem uralkodunk a természet fölött. Az ember a technikával Istent játszik, írta Oswald Spengler. A panteizmusban azonosítja Istent a természettel, és az azonosság (ebben az esetben képzelt) logikai törvényének értelmében, ha legyőzi a természetet, legyőzi Istent is. Kikerülhetetlen azonban Isten vagy „a természet mély és csendes bosszúja.” (Spengler 2013, 135) Az általa létrehozott technika előbb „együtműködésre kényszeríti az embert” (Spengler 1994. II. 721), majd eléri, hogy „a fausti ember saját teremtményének rabszolgája” (Uo. 722) legyen. A ragadozó embert gazdaállatnak használta a természet a technika kicsíráztatásához, amikor az ember azt hitte, hogy szabad elhatározásából saját célját követi, csak sorsát teljesítette be. A természeti ész cselt vetett az embernek, mondhatnánk hegelianus stílusban, ha Spengler valaha is jelentőséget tulajdonított volna Hegel történelemfilozófiájának. Itt az apokalipszis?

A választ a sorjázó kérdésekre a közgazdászok úgy fogalmazzák meg, hogy a modern korban szuboptimális egyensúly alakult ki ember és természet között, mert valamilyen emberi szempontból tekintett egyensúlynak lennie kell, mivel különben már nem élnénk. Perverz egyensúly jön létre, ami az uralom eszméjének sajátos értelmezéséből fakad. Az „Uralkodni a természet fölött” jelszó eredetét a közgondolkodásban jobbra homály fedi, de többszörös félreértések eredményének kell tekintenünk. Megpróbálom most ezt a félreértés sorozatot néhány lépésben történetileg visszafelé haladva tetten érni. Az első félreértés, a hozzánk időben legközelebbi, a modern technika sikereiből arra következtet, hogy most már tényleg uralkodunk a természet fölött, életünk hosszú, kényelmes és boldog lehet. Ezt a technikai fejlődést a modern tudomány, elsősorban a modern természettudomány sikerei tették lehetővé. A siker tagadhatatlan, de azzal a félreértéssel járt együtt, visszafelé

menve a másodikkal, hogy ez a tudás a természet teljes megismeréséhez vezet, ami alapot szolgáltat a természet fölött gyakorolt totális uralomnak. Szeretném nyomatékosítani, hogy nem a modern technika és tudomány ellen beszélek, pláne nem a civilizált élet kényelme ellen. De az ellen igen, hogy ettől és csak ettől reméljük a boldogságot. Hogy a félreértés sorozatot egy másik oldalról is megvilágítsam, tekintsük a modern technika egyik fontos összetevőjét, az autót. Az ember megismerte a természet működését, megtanulta a kőolaj felhasználását robbanómotorok hajtására, így meglehetősen kiszolgáltatottakká váltunk a kőolajkészleteknek. Akkor ki uralkodik kin? Mi a természet, vagy ő rajtunk? És a környezetszennyezés emberre káros hatásairól még nem is beszéltünk. De menjünk tovább visszafelé a történelemben! A modern technika visszavezethető a modern tudományra, az pedig jelentős mértékben a modern filozófiára, ami a világ megismerésének különböző empirista és racionalista programjait dolgozta ki már a 17. században. Ezekből következne a természet teljes megismerésének és a korlátlan uralomnak a modern gyakorlata. De ez félreértés, mert ezek a filozófiák eljutottak a megismerés korlátainak felismeréséig is. Ha még egy lépést hátrálunk, nem kis lépésről van szó történetileg sem, elérkezünk a félreértés gyökeréhez, ami teológia alapot kíván rakni a modern filozófia, tudomány és technika alá.

A *Teremtés könyvében* az Úr, miután férfinak és nőnek teremtette az embert, így szól hozzájuk: „Uralkodjatok a tenger halai, az ég madarai és minden állat fölött, amely a földön mozog.” (1.28); majd folytatja: „nektek adok minden növényt az egész földön, amely magot terem, és minden fát, amely magot rejtő gyümölcsöt érlel” (1.29); – Isten rendelését teljesítenénk tehát a természet feletti uralmunkkal. A *Szentírásban* azonban az úr és a szolga viszony nem modern kicsavart értelemben szerepel. Nem a kizsákmányolás, a megalázás és a pusztítás értelmében, hanem a tisztelet, a felelősség és bizonyos értelemben a szeretet értelmében. Erről tanúskodik Assisi Szent Ferenc élete és tanítása, aki nemcsak az állatok és a természet védőszentje, hanem 1979, II. János Pál pápa rendelkezése óta az ökológiával foglalkozók pártfogója is, mert Ferenc a teremtés sértetlensége iránti mély és őszinte tisztelet példáját kínálja az emberek számára. A hagyomány szerint prédikált a madaraknak, s *Naphimnuszában* testvérének, vérrokonának nevezte az égitesteket, a természeti elemeket, a levegőt, a vizet, a tüzet, a földet, de még a természeti élet örök rendjébe tartozó testi halált is. Meggyőződése szerint az emberi lélek egyedül a természet dolgain át vezető alázatos úton, a szeretet és a béke egyetemes akaratának való odaadásban képes arra, hogy találkozzon Istennel.

Az apokalipszis, és ami utána következik kedvelt témája a modern művészetnek, George Orwell, Anthony Burgess vagy Philip K. Dick regényei és az általuk ihletett filmek a legértékesebb alkotások közé tartoznak. Ezekben az ember és a természet közötti összhang felbomlása együtt jelentkezik a

társadalmi-politikai torzulással. A disztópia mindig figyelmeztetni akar a mindenki számára legrosszabb kimenetre, bízunk benne, hogy nem eredménytelenül. Ugyanakkor a szünetmentes gyanakvás gépezete sem emberi élet. Nehéz megtalálni azt a bizonyos középértéket. Ezra Pound 1940-ben jegyzett le verses reflexiókat John Adamsnek, az USA első alelnökének és második elnökének életrajzát olvasván: „republikánus féltékenység mely minden hatalmat eltörölne / visszaélésektől tartva legalább / olyan káros mint a despotizmus” (Pound 1991, 122). Nem kell az anarchizmusig mennünk, hogy rossz példákat találjunk. Most csak kettőt említek. Már a járvány első szakaszában attól tartottak neves német alkotmányjogászok, hogy az orvostudomány által kínált gyógymód rosszabb, mint maga a betegség, mert a védekezéssel járó korlátozások létrehozzák a „fasisztoid-hisztérikus higiéné államot” (Gaschke 2020). A kitűnő német filozófus, Theodor Adorno az 1960-as évek végéhez közeledve úgy látta, hogy a művészet kapcsán vissza kell térnünk a természeti szép paradigmájához, de meg kell azt tisztítanunk az uralom minden megnyilvánulásától. Egy új természetfogalmat kell kialakítanunk, mert „ahogyan az a természeti szépben finoman megrezdül, még egyáltalán nem létezik” (Adorno 2003, 115). Ebből kiindulva az eddigi emberi történelem nem ér semmit, minden törekvés a harmóniára hiábavaló volt. Fontos az alkotmány és az esztétika, de sem az alkotmányjogi fundamentalizmus, sem a múlt művészeti megtagadása nem helyes.

Irodalom

- Adorno, Theodor W. (2003): *Ästhetische Theorie*. Frankfurt am Main, Suhrkamp Verlag.
- Gaschke, Susanne (2020): Warnung vor einem „faschistoid-hysterischen Hygienestaat“. *Welt*
<https://www.welt.de/politik/deutschland/plus206862007/Coronakrise-Medizin-darf-nicht-gefaehrlicher-sein-als-die-Krankheit.html> (utolsó letöltés: 2020.12.17.)
- Pound, Ezra (1991): LXII Cantó. Ford. Novák György In: *Ezra Poud versei*. Budapest, Európa Könyvkiadó, 119–128.
- Spengler, Oswald (1994): *A Nyugat alkonya I-II*. Ford. Juhász Anikó, Csejtei Dezső, Simon Ferenc, Budapest, Európa Könyvkiadó.
- Spengler, Oswald (2013): Az ember és a technika. Adalékok az életfilozófiához. In: Spengler, Oswald: *Válságok árnyékában*. Ford. Csejtei Dezső, Juhász Anikó, Budapest, Noran Libro, 107–153.
- Szent István Társulati Biblia. Teremtés könyve.*
<https://szentiras.hu/SZIT/Ter1,26-31> (utolsó letöltés: 2021.02.14.)